

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDEGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE FAKULTA

MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Eva Štefflová

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDEGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE FAKULTA

MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

AGRESIVITA DĚTÍ A MLÁDEŽE VEDOUcí K TRESTNÉ ČINNOSTI

Autor: Eva Štefflová

Vedoucí práce: Mgr. Alena Toningarová

Číslo studenta: P100171

Studijní program: Sociální pedagogika, B7507 Specializace v pedagogice

Datum odevzdání: 29. 3. 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Agresivita dětí a mládeže vedoucí k trestné činnosti“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne.....

Eva Štefflová

ANOTACE

AGRESIVITA DĚTÍ A MLÁDEŽE VEDOUcí K TRESTNÉ ČINNOSTI

Bakalářská práce se zabývá agresivitou dětí a mládeže, která vede k trestné činnosti. Věnuje se příčinám vzniku agresivity, faktorům, které agresii ovlivňují, ale i druhům agrese. Praktická část obsahuje konkrétní kazuistiky jedinců, u kterých byla agresivita jednou z příčin páchaní trestné činnosti.

Klíčová slova

Agresivita, agrese, příčiny vzniku agrese, faktory agrese, druhy agrese, kriminalita, dítě, mládež.

ANNOTATION

AGGRESSION IN CHILDREN AND YOUTH TOWARDS CRIME.

This thesis deals with aggressive children and youth, which leads to crime. It deals with the causes of aggression, factors that influence aggression, but also the type of aggression. The practical part contains specific case studies of individuals whose aggression was one of the causes of crime.

Keywords

Aggression, aggression, causes of aggression, aggression factors, types of aggression, criminality, child, youth.

Poděkování

Velké poděkování patří hlavně vedoucí mé práce Mgr. Aleně Toningrové, která mi velmi pomohla svými podnětnými návrhy a vstřícností při konzultacích. Dále Mgr. Dagmar Koutníkové Trnkové, která mi poskytla k nahlédnutí zprávy ze soudních spisů a tyto jsem mohla použít v uvedených kazuistikách. Velkým přínosem k dokončení mé bakalářské práce byl PaedDr. Zdeněk Martínek, jednak svou knihou „Agresivita a kriminalita školní mládeže“ a možností nahlédnutí do spisů z Pedagogicko psychologické poradny, kde PaedDr. Martínek působí. V neposlední řadě děkuji své rodině, za trpělivost a toleranci, kterou mi pomohli projít celým studiem a napsat tuto bakalářskou práci.

OBSAH

I. ÚVOD.....	8
II. TEORETICKÁ ČÁST	
1 Vymezení pojmů agrese, agresivita,násilí.....	9
1.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou.....	11
2 Teorie vzniku agrese.....	12
2.1 Teorie vrozené agrese.....	13
2.2 Reaktivní teorie agrese.....	13
2.3 Teorie vlivu médií.....	14
2.4 Teorie naučeného chování.....	15
3 Dětská agresivita.....	16
3.1 Příčiny vzniku agrese u dětí.....	17
3.1.1 <i>Dědičnost</i>	18
3.1.2 <i>Biologické předpoklady</i>	18
3.1.3 <i>Duševní choroba, užívání psychoaktivních látek</i>	19
3.1.4 <i>Vliv prostředí</i>	19
3.1.5 <i>Aktuální situace</i>	20
3.2 Příčiny agresivity v rodině.....	21
3.3 Příčiny agresivity ve škole.....	22
3.4 Projevy agresivního chování u dětí.....	22
3.5 Stupně agrese.....	24

4 Hlavní subjekty agrese.....	24
4.1 Agresor, oběť.....	25
5 Druhy agrese.....	26
5.1 Agrese přímá, nepřímá a pasivní.....	26
5.2 Agrese verbální.....	26
5.3 Agrese instrumentální a emocionální.....	27
5.4 Frustrační agrese.....	28
5.5 Fyzická agrese.....	29
6 Kriminalita a delikvence mládeže.....	29
6.1 Charakteristické znaky delikvence mládeže.....	31
III PRAKTICKÁ ČÁST	
7 Kazuistiky.....	34
7.1 Případová studie č. 1 Jan a Jakub.....	35
7.2 Případová studie č.2 Kristýna.....	37
7.3 Případová studie č. 3 Patrik.....	39
7.4 Případová studie č. 4 Roman.....	40
7.5 Shrnutí.....	42
IV. ZÁVĚR.....	43
Seznam použitých zdrojů	

I. ÚVOD

Agresivita je v současnosti hodně diskutované téma. Lze na ni pohlížet, jak z hlediska psychologie a sociologie, ale i z hlediska medicíny. S agresivitou se dnes můžeme potkat doslova na každém kroku. Co je to vůbec agresivita a kde se bere? Agresivita je víceméně trvalá vlastnost, kterou každý z nás má v určité míře v sobě a která je v pozadí agresivního chování.

Někteří psychologové tvrdí, že lidská agresivita má kořeny v kořistnickém způsobu života předků pračlověka. Nemíní tím však jen masožravost spojenou s lovením, ale i útočné přisvojování si věcí vůbec. U zvířat, ale i u lidí slouží agrese také ke zdůrazňování síly a zdatnosti. Agresivita je vlastně sklon k používání násilí, tedy určitá charakteristika, vlastnost dospělého nebo dítěte, nikoli samotné násilí. Agresivita je tendence k útočnému nebo nepřátelskému jednání vůči jednotlivci, skupině, ale i vůči instituci. Má různé projevy od symbolických řečových forem po fyzické napadání.

Ve své bakalářské práci se zabývám agresivitou dětí a mládeže, která vede k trestné činnosti. Poměrně často totiž slyšíme názory, že nejenom u nás, ale i ve světě pachatelé jednají se zvýšenou agresivitou a brutalitou. Co je k tomu vede a proč tak jednají? To jsou témata, na které bych chtěla odpovědět. Téma bakalářské práce jsem si zvolila z důvodu, že jako policistka denně slyším o těchto problémech, přestože s nimi přímo ve své praxi do styku nepřicházím a neřeším. Pracuji však s dětmi ve volném čase, jezdím jako vedoucí letních táborů a zde jsem denně konfrontována i s agresivním chováním jednotlivých dětí a často hledám příčinu, která toto chování dítěte vyvolala.

Lze říci, že agresivita dětí a mládeže se neustále zvyšuje. To, co si někdy dovolí někteří mladí v současné době, aby dosáhli svého, je až zarážející. Nárůst agresivity je mnohdy v tomto případě vysvětlován hlavně změnou hodnotového žebříčku. Stále více lidí klade důraz především na materiální hodnoty a z našeho života se čím dál tím víc vytrácí ohleduplnost, úcta a slušnost. Mladí lidé se zajímají především sami o sebe, o svůj prospěch a na ostatní neberou ohled. Projevy agresivity u dětí a mládeže jsou různé, a to od slovních urážek, přes vandalismus až po šikanu.

Cílem mé bakalářské práce je nejenom určit hlavní příčiny vzniku agresivity, ale i zjistit, jakým způsobem se agresivita podílí na páchání trestné činnosti dětí a mládeže a jakých trestných činů se děti a mládež dopouštějí.

V teoretické části jednak vysvětlím základní pojmy, budu se zabývat tím, co způsobuje agresivitu u dětí a mládeže, popíšu druhy agrese, budu se zabývat teoriemi agresí a faktory, které agresí ovlivňují.

V praktické části provedu kvalitativní výzkum pomocí konkrétních kazuistik, které budou obsahovat, jak osobní, rodinnou a školní anamnézu, tak i prpbnozu konkrétních jedinců.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení pojmů agrese agresivita násilí

„Slovo *agresivita* pochází z latinského *Aggressivus* = útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresí. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem“ (Martínek, 2009, s. 9). *Agresivita* vyjadřuje tedy vnitřní dispozici nebo osobní vlastnost. Zpravidla je chápána jako relativně trvalá a hůře měnitelná charakteristika osobnosti (Čírtková, 2000, s. 157).

Agrese (z latinského slova *ad-gredior*, přistoupit blízko, napadnout) je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozují jiné osoby nebo věci. Agrese, ať již fyzická či verbální, může vzniknout v afektu nebo se může jednat o agresí instrumentální (úmyslný faul při sportu).

Z uvedeného plyne, že v psychologii je pojem agrese používán jako souhrnné označení pro rozličné formy chování. Kritéria, co je a co není agrese, se liší stejně jako teoretické modely výkladu agrese. Současně se všeobecně přijímá rozlišení mezi agresí a

agresivitou. Agrese označuje vlastní pozorovatelné chování, agresivitou se rozumí určitá vnitřní pohotovost k agresivnímu jednání.

Agrese patří k přirozenosti člověka, je všeobecně vnímána jako něco krajně nepříjemného a zavrženíhodného a přesto jsme s agresí nerůznějšího druhu v životě konfrontováni všichni a prakticky neustále.

Pojem agrese se užívá jako souhrnné označení pro různé formy chování a představuje aktuální projev agresivity. Z hlediska sociální patologie, lze agresi definovat jako omezování práv a narušování integrity sociálního okolí. Toto porušování sociálních norem probíhá v epizodách a s různou četností (Fischer, Škoda, 2009, s. 47). Definování základních znaků jednání napomáhá odlišit agresi od jiných forem chování. Jednotným znakem shodný pro autory definic agrese, je poškození, ublížení, které může být provedeno ve formě:

- psychického ublížení
- fyzického ublížení
- poškození majetku oběti

Agresivní chování slouží k vyjádření lidské přirozenosti prostřednictvím naučeného sociálního chování zaměřeného na dosahování svých cílů. I přesto, že se s agresí člověk setkává docela často a je jí obkloповán v denní realitě, je nesnadné jí porozumět.

Násilí

Světové zdravotnické organizace definuje násilí „jako záměrné užití fyzické síly nebo moci, buď jako hrozby, nebo aktuálně, a to proti sobě samému, druhé osobě, proti skupině či komunitě, které buď s vysokou pravděpodobností vyústí do úrazu, smrti, psychologického poškození, naruší vývoj nebo způsobí deprivaci. Násilné chování je cílené na sebe samotného, dále se rozlišuje násilí mezi osobami, nebo kolektivní“ (WHO in Koukolník, Drtilová, 2006, s. 195).

V současnosti již pojem násilí nezahrnuje pouze fyzickou formu násilí, ale může se jednat i o psychické, sociální a také mediální a institucionální násilí. Formou násilí

může být také diskriminace z důvodu odlišné víry nebo jiného politického názoru (Haškovcová, 2004, s. 11).

1.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou

Jak již bylo zmíněno, *agresivita* znamená útočnost, postoj, nebo vnitřní pohotovost k agresi. Můžeme tak označit schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Dá se říct, že je to do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince, jako dispozice k agresivnímu chování. Člověk s vysokou mírou agresivity je náchylný jednat agresivně v různých situacích, se svojí agresivitou těžko bojuje, protože ovládá jeho život a způsobuje vážné komplikace v mezilidské komunikaci. Naopak člověk s nízkou mírou agresivity je ve vypjatých situacích schopen kompromisu. Agresivita může sloužit k posílení autority a sebevědomí, a může mít pozitivní vliv. Je součástí každého z nás, je důležitá pro vývoj každého z nás a podporuje překonávání sama sebe a dosahování úspěchu.

Agresivita má mnoho příčin, její vznik bývá často podmíněn vnějšími i vnitřními faktory, proto je nutné na ni pohlížet jako na celek těchto dějů. Mezi jedny z nejvýznamnějších příčin agrese můžeme zařadit vliv nevhodného výchovného prostředí, touhu po moci, žárlivost, touhu někoho ovládat a v neposlední řadě působením násilí prostřednictvím médií, které je v poslední době stále rozšířenější. Dá se, ale předpokládat, že agresivita vzniká kvůli neuspokojení základních potřeb. Mezi takové potřeby se může zařadit například jídlo, pití i sex. Pak jsou to pocity k někomu patřit, pocit bezpečí, lásky i životní jistoty. Každý z nás chce být milován, být užitečný i mít respekt a uznání a mít možnost svobodně se rozvíjet a růst. Jakýkoliv nedostatek, ponižování, nespravedlnost a neurovnané vztahy mohou vyvolat v reálném životě agresivitu.

„Agresi u lidí si můžeme vysvětlovat rozličnými způsoby. Agresí se myslí vlastní projev agresivity ve vystupování každého člověka na veřejnosti. Ve skutečnosti v sobě pojem agrese zahrnuje velmi mnoho projevů, a proto může být pokládána nejen za projev násilného jednání vůči druhým osobám, ale i jako výraz asertivity. Mluvíme-li o asertivním vystupování či jednání, je založeno na prosazování a trvání si na vlastních

názorech. Agrese je jakékoliv chování cílené na druhého jedince, které je vedeno s bezprostředním záměrem ublížit. Agresor přitom musí být přesvědčen, že jeho chování cíl poškodí, a oběť musí být motivována, aby se agresorovu chování vyhnula. Náhodné ublížení se za agresi nepovažuje, protože není záměrné“ (Koukolník, Drtinová, 2006, s.195). Na otázku, co je vlastně agrese, by se dalo jednoznačně odpovědět ,že je to projev agresivity v chování jedince. Agresivní chování znamená nebrat v úvahu zájmy jiných a bojovat stále jen za svá vlastní přání a potřeby i na úkor druhých, ponižuje a pokořuje ostatní a pokud toto chování nevede k úspěchu, za nezdary obviňuje druhé. Agrese může být považována za narušení práv jiného člověka, ale také tedy za asertivní chování, to znamená, že člověk dokáže prosazovat svá práva a trvat na svých názorech v rámci existujících zákonů a norem.

2 Teorie vzniku agrese

Teorie agrese se snaží vysvětlit zejména zdroje agresivního jednání. Existuje více teoretických koncepcí, které se liší svými východisky a hledisky. Přestože žádná nevysvětluje univerzální vysvětlení agrese, jsou relativním poukázáním na důležité aspekty tohoto jevu (Čírtková, 2004, s.158). Svou roli v agresivním chování lidských jedinců sehrávají faktory dědičnosti, výchovy a návyky vypěstované během života.

Současný stav poznání je charakterizován koexistencí několika psychologických teorií. Žádná z nich však nenabízí univerzální výklad použitelný pro celou oblast agrese. Spíše se vzájemně doplňují a poskytují přehlednou odpověď na základní otázku teorie-odkud se agrese bere a zda a čím může být ovlivňována.

2.1 Teorie vrozené agrese

Teorie pudů chápe agresi jako vrozenou vnitřní sílu, která je součástí povahy člověka. Pojetí pudových složek a jejich významu v psychice člověka, se liší podle několika přístupů. Zakladatelem psychoanalýzy Sigmund Freud vycházel z předpokladu, že zdrojem pudů je stav tělesného podráždění a cílem je odstranit toto podráždění, které se projevuje jako psychicky účinná síla. Freud předpokládal dvě základní pudové

tendence. Vedle libida (pudu slasti) ovládá podvědomí člověka ještě destrukční pud (destrudo, thanatos) neboli pud agrese. Pudové tendence dynamizují chování a prožívání a potenciálně zakládají na konflikty. Pudová výbava koresponduje s vrstvou osobnosti nazývanou „id“, tj. „ono“. Sama volba tohoto pojmu naznačuje, že jde o psychické síly spíše přírodní a spontánní povahy, jejichž usměrňování vyžadují od jedince značné vnitřní úsilí.

Konrad Lorenz na rozdíl od Freuda chápal agresi jako vrozený instinkt zajišťující přežití individua. Instinktem rozuměl, hromadění agresivní energie v organismu, která se při naplnění uvolňuje pomocí působení vhodného podnětu, nahromadění energie v nepřítomnosti spouštěcího podnětu, způsobí uvolnění jinými náhodnými okolnostmi. Z tohoto hlediska si jedinec při nedostatečném množství podnětů k agresi, uměle vytváří konfliktní situace, při kterých dochází k ventilaci energie.

Jacobs, Brunton a Melville se zaměřili na chromozomové abnormality. Zjistili, že mezi vězni se vyskytuje více osob s chromozómy XYY než v běžné populaci. V běžné populaci má tuto odchylku asi 0,01 % chlapců, u vězňů se objevovala v 1,5 %. Vyvodili z toho závěr, že osoby s chromozómy XYY jsou agresivnější kvůli nadbytečnému chromozómu Y. Tato teorie byla ve své době velmi populární, ale ani pro ni neexistuje dostatek důkazů.

2.2 Reaktivní teorie agrese

Podle teorie sociálního učení, jejímž představitelem je A. Bandura, je agrese výsledkem pozorování a následného napodobování agresivního vzoru. Bandura upozorňuje, že samotné pozorování agrese nemusí nutně znamenat jeho vykonávání. Pravděpodobnost, že dojde k nápodobě agresivního vzorce, závisí na očekávání odměny. Pokud jedinec pozoruje, že vzor je za agresi odměněn, jsou u něj posíleny tendence nápodoby. V opačném případě, kdy jedinec pozoruje negativní důsledky pro agresivní model, nápodoba je u něj méně pravděpodobná.

V roce 1939 navrhl Dollard a jeho spolupracovníci vysvětlení agresivity na základě frustrace. Pokud nemohou lidé dosáhnout nějakého vytyčeného cíle či nemohou

uspokojit svou potřebu, vyvolává to v nich agresivitu. Dle Dollardova modelu vede frustrace vždy k agresivnímu chování.

Seligman (1975) poukazuje, že dlouhodobá frustrace může vést naopak k pasivitě (případně ke stavu tzv. naučené bezmocnosti). Tato teorie upozornila na případ nastávající při nemožnosti překonání zdroje agrese – orientaci agresivity na jiný objekt, tzv. obětního beránka. Bandura (1977) poukazuje na odlišnost reakcí jedince na frustrující situace při dosahování cílů (mohou i motivovat). L. Berkowitz (1978) ukazuje na agresivní případy, které nejsou způsobeny frustrací. Příkladem je např. boxer, který se chová agresivně, protože je za to placen. Rose, Kamin a Lewontin (1984) upozorňuje na fakt, že pojem agrese zahrnuje velmi často různé jevy.

2.3 Teorie vlivu médií

Velká řada studií je zaměřena na sledování televize dětmi. Studie zaměřená experimentálně pracuje s experimentální a kontrolní skupinou a se sledovanou agresí a násilím jako nezávislou a projevenou agresí a násilím závislou proměnnou. Výsledky prokázaly vyšší četnost agrese u dětí, které sledovali filmy obsahující násilí. Další studie pracující korelačně došly obecně k závěrům, že existuje pozitivní korelace mezi délkou expozice sledování pořadů obsahující násilí a agresivním chování jejich sledovatelů. Nevýhodou u korelací je nemožnost spolehlivě postihnout důvody, které ke sledování vedly. Je totiž možné, že děti s většími tendencemi k agresivitě (třeba na základě vrozených předpokladů) dávají přednost násilným pořadům. Zajímavé jsou také výsledky longitudinálních a kohortových studií. V jejich rámci byla zjištěna také pozitivní korelace. U těch, kteří sledovali déle a více násilí v dětském věku, byla zjištěna vyšší agresivita i po deseti letech. Platí to pro mužské pohlaví. U děvčat vliv sledovaného násilí na jejich agresivitu nebyl prokázán.

Výše uvedená zjištění přinášejí důležité poznatky pro rodiče. Výsledky výzkumů prokazují, že růst násilí ve společnosti je z velké části zapříčiněn prezentací násilí dětskému publiku v televizi, ve filmech a videohrách. Zatímco je vliv mediálního násilí spíše krátkodobý, u dětí zasahuje do vývoje tvořící se osobnosti. Násilné chování si dítě osvojuje od nejranějšího věku. Kritickým obdobím je věk mezi 6-8 lety. Dítě, které si

v tomto věku upevnilo násilné postoje a názory, má malou pravděpodobnost, že by je v budoucnu změnilo. Časté sledování násilí může vést k postupnému vytváření necitlivosti a k posunu v emočním vnímání. Může dokonce vést ke zvědavosti a později k zálibě v násilí. Také se mění postoje, jejich kognitivní, emotivní i konativní složka. Citově otupělý jedinec ztrácí soucit s obětí. Snáze schvaluje násilí jako takové a snáze se sám stává bezcitným násilníkem.

Sledováním násilí může být ohrožen mravní a sociální vývoj. Jedinec, který volí pro komunikaci agresivní formy chování, obtížněji navazuje spolupráci a přátelství. Respekt druhých bývá vynucený. Pravděpodobnost násilného chování v dospělosti souvisí i s internalizací vnitřních norem. Tyto normy se zásadně do osmého roku nemění.

K často diskutovaným problémům patří otázka, co je možné dělat pro to, aby násilí v médiích vývoj dětí negativně neovlivňovalo. Nezbytná je pozorná přítomnost dospělého. Ten by měl vědět, na co se jeho dítě dívá, zhodnotit vhodnost pořadu, množství času stráveného před televizí nebo videohrami. Jedině přítomný dospělý může zhodnotit, vysvětlit a přimět dítě k zamyšlení.

2.4 Teorie naučeného chování

Bandura (1976) předpokládá, že agrese je naučená. Lidé se chovají agresivně, protože během svého života zjistili, že se jim to vyplatí. Bandura empiricky i experimentálně doložil význam tří činitelů při určení agresivních vzorců chování:

- averzní zkušenost
- předvídané zisky
- pozorování jiných agresorů

Bandura a Walters (1973) provedli na toto téma výzkum v mateřské školce. Promítli dětem film zobrazující osoby, které si hrály mírumilovně či agresivně s hračkami. V agresivní verzi herec bil a kopal velkou panenku. Když měli děti možnost hrát si chovaly se agresivněji.

3 Dětská agresivita

Agresivní člověk je stále připraven k útoku. Zraňuje druhé, nebere ohledy na ostatní a prosazuje sám sebe. Všechno zná nejlépe, neumí přiznat vlastní chybu, za všechno mohou ti druzí. Lze říci, že také často zaměňuje upřímnost s útočností. K agresivnímu chování patří nejenom hrubá slova, hlasitost či moralizování, ale také sarkasmus, ironie, znehodnocování. Tendenci člověka jednat agresivně zvyšuje pocit bezmoci, provokující projevy, výsměchy, urážky, gesta, ale i úspěch, který tímto jednáním dosáhl, intoxikace alkoholem či drogami. Agresivní chování druhých v nás vyvolává obvykle strach, úzkost, sklony k obraně a tak zvaně k protiagresi.

Agresivní chování se netýká jen dospělých, ale i dětí. S postupem času se dá říci, že se snižuje i věková hranice dětí, kdy svoji agresivitu projevují. Již u dětí školou povinných můžeme sledovat fyzické násilí, napadání druhého, a to jak za použití nepřímé agrese jako je pomlouvání, výsměch, nevráživost, nepřátelství vůči druhým a nebo i prostřednictvím verbální agrese použitím nadávek, vyhrožování. Bohužel takovéto chování se projevuje i již u dětí v předškolním věku. Rivalita, šťouchání, bití, domáhání se vlastnictví a další jsou typické formy dětské fyzické a verbální agrese. Zásadním činitelem je tu pak odměňování a trestání agresivního chování sociálním okolím. Pokud se agresivita „vyplácí“, je tedy úspěšná, může se fixovat v trvalou tendenci a stát se sociální technikou uplatňovanou vůči těm slabším, ústupnějším a bázlivějším.

Kde se rodí dětská agresivita? Co je její příčinou? To jsou otázky, na které není lehké odpovědět a příčin, které způsobují stejné násilí, může být hodně. My dospělí je hledáme všude kolem sebe, jen ne u sebe. Nechceme přiznat, že jsme to my, kdo dává dětem příklad, jak řešit problémy. Je známá věc, že děti se učí dovednostem i způsobům jednání od lidí, kteří jsou jejich vzorem. To jsme právě především, my rodiče, ale mohu obdivovat i úspěšného sportovce, herce či zpěváka, ale i schopného a uznávaného učitele.

Další věc je, že dítě má malé zkušeností a důsledek některého svého jednání si vůbec neuvědomí. Když potom dojde k nějakému třeba násilnému trestnému činu, hledáme za tím patologií v osobnosti dítěte, v rodině, v mezilidských vztazích, ale tak to vůbec

nemusí být. U dítěte musí být uspokojovány jeho základní psychologické potřeby, aby vyrůstalo zdárně. Dítě musí mít pocit bezpečí. Je to jeho jistota, že svět, v němž žije mu nebude ubližovat a že je pro ně přehledný. Ví, kde co je, co smí a co nesmí a tomu ono rozumí.

3.1 Příčiny vzniku agrese u dětí

Agresivita se dnes spojuje nejčastěji s nežádoucími způsoby a projevy chování dětí a mládeže. Pestrá a široká škála negativního chování zahrnuje nejen nenávist, zlobu, ale může být dána najevo i vandalismem nebo jinými kriminálními činy.

Jak již bylo naznačeno příčiny agresivního chování u dětí a mládeže jsou velmi rozmanité. Jednak mohou být způsobeny nevhodnou výchovou ze strany rodičů, kteří svým dětem nestanoví pevné meze, anebo jim nedokážou říct „ne“ v situacích, ve kterých by to bylo zapotřebí. Na druhé straně může být toto chování zapříčiněno také působením neustálého stresu a frustrace na děti z důvodu jejich nedocení vlastními rodiči.

Další příčiny agresivního chování dětí jsou způsobeny duševní a tělesnou zanedbaností nebo sledováním násilí v masmédiích. Příčiny agresivního chování, ale nemůžeme připisovat pouze špatnému působení rodiny. Proto bychom se měli zaměřit také na společnost, která si sice stále více stěžuje na růst agresivity, ale na druhou stranu je skoupá pokud jde o otázku řešení volnočasových aktivit dětí a mládeže. Rodiče děti ani širší veřejnost by se tedy neměla divit tomu, že když dětem nebude věnována dostatečná pozornost, čas, láska a péče bude se agresivní chování projevovat běžně u stále mladších jedinců (Erkert, 2004, s. 7– 8).

Někteří autoři připisují výraznou roli podílející se na agresivním chování jedince také jeho genetické výbavě, a to za předpokladu, že se může jednat o agresivitu podloženou biologickou odchylkou nebo společným genetickým faktem. Ve společnosti všeobecně panuje názor, že muži jsou agresivnější než ženy. Prostřednictvím praxe se ale zjistilo, že dítě vychovávané matkou, která své agresivní chování skrývá, bude mít s agresivitou větší problémy. Takto vychovávané dítě začne postupně vnímat okolní svět jako místo plné nebezpečí, před kterým se musí samo bránit, a proto začne být agresivní vůči

svému nejbližšímu okolí. U dětí toužících po moci se můžeme se zvýšenou agresivitou setkat i v případech, kdy se tímto chováním snaží dosáhnout svých vytoužených cílů (Martínek, 2009, s. 12–14).

Podle Vágnerové (2006) je agresivní jednání obvykle prostředkem, jak dosáhnout žádoucího uspokojení, které je z nějakého důvodu hůře dostupné. Příčinou tedy mohou být deprivace různého druhu. Sklon k agresivitě je podmíněn multifaktoriálně, závisí tedy na kumulaci různých vlivů: vrozené dispozice, získané zkušenosti i aktuální podněty.

3.1.1 Dědičnost

Člověk má vrozené dispozice k agresivnímu chování. Podle etiologických teorií je to užitečné k zajištění a obraně vlastního teritoria, k vytvoření společenské hierarchie a k uchování stability této hierarchie. Předpoklady k násilnému chování nejsou u všech lidí stejné, liší se „v závislosti na historii a sociokulturní tradici společnosti, k níž patří a kde byli v minulosti vlivem pozitivní selekce zvýhodňováni jedinci s určitými dispozicemi a tím i jejich četnost v dalších generacích (úspěšní jedinci snáze přežili a měli více potomstva)“ (Vágnerová, 2006, s. 758)

3.1.2 Biologické předpoklady

Biologické předpoklady k agresivnímu jednání mohou být dány určitými změnami ve struktuře či funkci mozku. Tyto odchylky mohou mít genetickou příčinu či mohou být následkem poškození CNS, například onemocněním či úrazem. Zvýšená pohotovost k agresii má určitý biochemický základ, předpokládá se, že „je spojena s nízkou koncentrací serotoninu v krvi, s omezením počtu receptorů, resp. s narušením jeho metabolismu. Dysfunkce serotoninergního systému je považována za příčinu zvýšené, v tomto případě impulzivní agresivity i u hyperaktivních dětí. Předpokládáme ovšem, že změny v hustotě serotoninergních receptorů mohou být navozeny i sociálními podněty“ (Čermák, 1999; Janata, 1999). Vzrůst agrese může souviset i se změnami hladiny acetylcholinu, který má vztah k navození averzních stavů spouštějících násilné chování. Podobným způsobem ovlivňuje sklon k agresii dopamin, snižování jeho hladiny redukuje agresivní projevy. Zvýšená produkce noradrenalinu, stupňující pocity napětí a

strachu, může rovněž posílit pohotovost k agresivnímu reagování (Čermák, 1998; Köhler, 1999; Janata, 1999; Fišar a Jiráček, 2001 in Vágnerová, 2004). Větší sklon k agresii mají muži, což je způsobeno mužským pohlavním hormonem testosteronem.

3.1.3 Duševní choroba, užívání psychoaktivních látek

Větší pohotovost k násilnému chování může souviset také s duševní chorobou či vrozenou poruchou osobnosti. Pohotovost k násilnému chování posiluje také užívání psychoaktivních látek, například drog či alkoholu. Obvykle se pak jedná o omezení schopnosti kontroly vlastního jednání a snížení citlivosti k utrpení oběti (Vágnerová, 2006). V poslední době se právě u dětí již školního věku projevuje agrese z důvodu požívání návykových látek. V menší míře by se dalo říci, že zde sehrává hlavní roli alkohol, bohužel je to užívání drog. Již dvanáctiletí začínají kouřit marihuanu, a když se včas nepochytí, má to nedozírné následky na jejich další celkový vývoj a ve starším věku pak začínají s dalšími drogami. Chvilkové úniky od „reálného světa“ se mnohdy na těchto dětech podepíše na celý jejich život.

Další příčinou agresivního chování dětí může být i organické poškození mozku. Oblastmi, které s agresivním chováním souvisejí, jsou limbický systém a cerebrální kortex. Limbický systém zahrnuje struktury mající vliv na kontrolování základních lidských pudů a emocí. Kognitivní funkce důležité pro sociální učení jsou propojeny s kůrou mozkovou. Část mozku, která je spojena s recepcí a interpretací vnějších informací se nazývá frontální kortex. Poruchou této části mozku dochází k větší vnímavosti vůči všem podnětům přicházejícím z vnějšího prostředí, na které jedinec posléze reaguje zvýšenou agresí (Čermák, 1999, s. 20–21).

Podle Martínka (2009, s. 16) *děti s organickým poškozením mozku mají velké potíže s kontrolou agresivního chování, častěji se účastní patologického chování a mohou se zapojovat v dospívajícím věku do násilných trestných činů.*

3.1.4 Vlivy prostředí

Vlivy prostředí, především jeho sociální složka, mohou posilovat sklon k agresivnímu chování na základě zkušeností. Malé děti jsou napodobující bytosti a my dospělí jsme jejich vzory. Agrese může být osvojena učením, a to přímou zkušeností nebo

pozorováním sociálních interakcí jiných lidí (modelů), tj. zástupným učením. Modely pro učení mohou být rodinní příslušníci. Lidé známí u nejbližšího okruhu a symbolické modely z masmédií (Čermák, 1999, s. 9).

Nejvýznamnějším zdrojem rané zkušenosti je rodina. Tendenci k agresivitě ovlivňují již primární zkušenosti dítěte, např. pozitivní posilování agresivních projevů. Dítě si tak potvrzuje správnost a užitečnost svého jednání. Důležité je i učení nápodobou, resp. identifikací s osobou, autoritou, která mu je blízká, významná a imponuje mu. Pak se dítě s touto osobou či postavou (jedná se zejména o postavy z akčních her a filmů) ztotožňuje. Rozvoj agresivních tendencí je závislý na chování rodičů, na hodnotovém systému rodiny, stylu výchovy a preferovaném způsobu reagování, které se pro dítě stává modelem. Důležitým faktorem je míra emočního přijetí dítěte: odmítání spojené s citovým strádáním posiluje pocity nejistoty a z toho vyplývající sklon k násilnému a bezohlednému jednání nejen v dětství, ale i později, v dospívání a v rané dospělosti (Vágnerová, 2006).

3.1.5 Aktuální situace

Aktuální situace, resp. určité prostředí může působit jako spouštěč agresivního chování. Za jiných okolností by tyto reakce nebyly tak četné nebo nepřiměřené. Riziko agrese zvyšuje např. chybění pravidel nebo naopak příliš rigidní hierarchie a striktní řád.

V dnešní společnosti mají zásadní a vzrůstající vliv média, zvláště pak televize a různé sociální sítě. Mají velký vliv na socializaci dětí a mládeže. Televizní pořady pro děti, zvláště pro ty nejmenší, jsou poměrně nevinné. Je tu méně vražd, méně krve. Přesto je v pořadech pro nejmenší násilí. Má zde jen trochu měkčí podobu jako různé rvačky, výprasky, honičky, nadávky či vyhrůžky. Pro starší diváky pak autoři přitvrzují. Jaké poškození dětské duše tedy vlastně hrozí. Násilí na obrazovce především láká k napodobení, a i když přímo nenapodobují, oslabuje se jejich schopnost soucitu a probouzí se v nich nebezpečné zalíbení v krutosti a v ničení věcí. U dalších může naopak vést k bázlivosti, k přílišnému strachu z násilí i ke zbabělému chování.

Násilí a zlo nemusí mít ničující účinky, pokud je jim vysvětlováno v souvislostech. Návyk na násilí může vést k tomu, že je děti budou považovat za normální a neškodné. Svým

vlivem mohou rodiče zamezit tomu, aby se sledování televize nestalo negativním jevem.

Stejně tak je důležité sledovat, kde děti brouzdají a s kým komunikují na sociálních sítích.

3.2 Příčiny agresivity v rodině

Příčiny agresivního chování dětí v rodinném prostředí mohou být zapříčiněny hned několika faktory. Jedním z faktorů je nečitelnost výchovy ze strany rodičů, která u dítěte způsobuje nejistotu. Nejistota dětí je dána především nejasností pravidel, odměn i trestů, které se odvíjejí podle momentální nálady rodičů. Dítě žijící v neustálé nejistotě v sobě začne postupem času budit napětí, ze kterého se posléze vyvine agresivní chování. Nečitelná výchova je nebezpečná i proto, že se z ní snadno může stát i příčina jiných sociálně patologických jevů, mezi které řadíme záškoláctví, drobné krádeže, lhaní a podobně.

Dalším negativním faktorem, který rozvíjí příčiny agresivního chování je i dnešní uspěchaná doba a s ní související dvoukariérová manželství, ve kterých už nezbývá tolik času pro děti. Příčinami agresivity u dětí, ale mohou být i rozpory mezi hranicemi, které děti musejí dodržovat doma a ve školním prostředí (Martínek, 2009, s. 67– 69).

Výchova rodičů by měla být důsledná a měla by mít určitá pravidla, která by se s určitostí měla dodržovat. Rodiče často chybují tím, že dítě hodnotí v závislosti na své momentální náladě. Když je dobrá, sebemenší prohřešek je bagatelizován a projde bez problémů. Naopak, jestliže atmosféra v rodině je tak zvaně „na bodu mrazu“ i sebemenší prohřešek je přísně a nekompromisně trestán. Pak je zde na místě otázka, jak má dítě poznat, jaká je nálada v rodině. Současná doba klade vysoké nároky na rodiče a snaha finančně zabezpečit rodinu je mnohdy nad jejich síly a vede k vyčerpanosti. Jejich nálada je pak spojená s úspěchem či neúspěchem v práci.

Za důvod a riziko agresivního chování dětí je pokládána i neúplnost rodiny, protože rodinné prostředí je pro dítě hlavním zdrojem socializačních podnětů utvářejících vztahy k druhým lidem. Příčinou agresivity dětí je, ale také zanedbávání základních emočních potřeb dítěte, které mohou vést až k rozvoji antisociálního chování. Důležitou roli v této oblasti proto zaujímají i vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi. Studiemi bylo

prokázáno, že negativní vztahy rodičů s dětmi mají určitou spojitost s dětskou agresivitou. Původ a příčina odmítavých a nepřátelských vztahů v rodině je tak častokrát způsoben vnímáním dítěte jako zdroje starostí (Čermák, 1998, s. 4–5).

Problémem vznikajícího agresivního chování u dětí je i násilí v rodinách. Rodiče často odůvodňují oprávněnost a nutnost fyzických trestů různými negativními motivy a nevidí možnost jiného řešení. Působit mohou specifické podmínky prostředí, kupříkladu nízká socioekonomická úroveň rodiny či společenská izolace. Dítě, které je fyzicky trestáno, přenáší násilí i na své okolí. Traumatizující okolností ve vývoji dítěte je týrání jako tělesné ublížení dítěti, úmyslné pohlavní zneužívání kýmkoliv, kdo dítě zneužívá a i zanedbávání, které způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte a nebo ohrožuje dítě samé a to zejména ze strany osob, které by měly o dítě pečovat .

3.3 Příčiny agresivity ve škole

Chceme-li se blíže zabývat otázkou příčin agresivního chování ve školách, je třeba, abychom si nejprve vymezili termín kázeň. Pojem kázeň definuje Bendl (2004, s. 23) takto *kázeň lze vymezit jako vědomé dodržování zadaných norem chování. Rozumíme jí tedy vědomé podřízení se zadaným normám, vědomé respektování zadaných pravidel, předpisů či ustanovení.*

Agresivita ve školním prostředí je častokrát spojována i s nekázní žáků. Nekázeň proto řadíme k největším problémům, se kterými se musejí školy a pedagogové denně potýkat. Úkolem školní kázně by mělo být zajištění bezpečí žáků i učitelů a vytváření atmosféry pro podporu učení. Škola má pravidla v chování stanovená určitým školním řádem. V domácím prostředí jasná pravidla mnohde stanovená nejsou a někde jsou velice benevolentní. Děti, které pak procházejí volnou výchovou, mají pocit, že všechno mohou a agrese vůči druhému je pro ně naprosto normální. Spolupráce rodičů a školy je tedy na místě k včasnému vyřešení případných problémů.

3.4 Projevy agresivního chování u dětí

Projevy agresivního chování se začínají utvářet již během prvních období vývoje dítěte. První náznaky provokace ze strany dětí se objevují mezi devátým a osmnáctým

měsícem věku dítěte. Podněcování je v této etapě spojeno s vytvořením a používáním prvních zákazů vůči dítěti, vybudovanými za účelem omezování prostoru, ve kterém se jejich dítě samo pohybuje. Díky této konfrontaci častěji nesouhlasí a odmítá, truceje a zároveň se trénuje v nekompromisním používání slova „ne“. Proto je celé batolecí období, kdy si dítě začíná uvědomovat své vlastní Já, ve znamení vývoje dětské agresivity, se kterou se rodiče někdy více či méně dobře potýkají. V tomto věku je tedy třeba dětem vymezit přesné hranice, za jejichž případné porušování budou následovat sankce odpovídající vývojovému stádiu dítěte. K nastolení pevných hranic by rodičům měla sloužit správná funkce výchovy, směřovaná na umění orientovat dítě k pozitivním a tvořivým aktivitám, a tak jej nepozorovaně odvádět od aktivit agresivně negativních.

V předškolním věku lze sledovat různé projevy chování, které se mohou jevit jako obtížné. Některé děti jsou hůře ovladatelné, vzteklé a negativistické, avšak většinou jde o vývojově podmíněné projevy (záchvaty vzteku). Negativismus a sklon k agresivitě se ovšem mohou objevit již v tomto věku, přestože zatím bývají omezeny na určité prostředí (Vágnerová, 2006).

V období mladšího školního věku se u dětí objevuje tzv. latentní agresivita, jejíž projevy jsou odváděny ke školnímu prospěchu a vztahům mezi vrstevníky a rodiči. Impulzy zaměřené proti rodičům nebo jiným autoritám se naplno začínají projevovat v období dospívání, kdy dítě hledá samo sebe – svou vlastní identitu. V raném školním věku se mohou projevovat různé nápaditosti v chování, ale i v tomto věku jsou mnohé z nich pouze vývojově podmíněným výkyvem. Do této kategorie by patřily i nepřesnosti v hodnocení reality vyplývající z postupné proměny dětského uvažování. Děti ještě jednoznačně nerespektují osobní vlastnictví a někdy si vezmou něco, co jim nepatří, či neodhadnou svou fyzickou sílu a její následky při bojovnější hře s fyzickým kontaktem. Jde zatím spíše o nezralost v oblasti kognitivního uvažování a autoregulace než o plánované a vědomé porušení norem (Vágnerová, 2006).

Ve středním školním věku vzrůstá význam skupiny vrstevníků jako normativní skupiny (Vágnerová, 2006). Školní třída či parta má nyní značný vliv a dítě potřebuje v této skupině získat dobrou pozici. Skupina dětí tohoto věku si již vytváří vlastní normy. Jestliže některý člen skupiny těmto normám nevyhovuje, bývá skupin vyloučen. Děti

středního školního věku jednají ve skupině jako celek a odlišné či méně „vyhovující“ člen se stává cílem útočného chování. To je hlavní důvod, proč se v tomto období zvyšuje četnost šikany, popřípadě dalších skupinových prohřešků proti sociálním normám.

3.5 Stupně agrese

U každého jedince se můžeme setkat s určitou formou agresivity, která je součástí jeho lidské přirozenosti a zároveň zastává velkou úlohu v rámci jeho vývoje. K sebezpřekonávání potřebuje mít jedinec hlavně dostatek energie a motivace, jenž je mu dodávána, prostřednictvím vnitřní impulsivnosti organismu. Tato vnitřní prudkost může u každého posléze podporovat i další dílčí úspěchy. Rozdělení agrese na čtyři základní stupně podle míry, kterou se vyznačuje, uvádí například Edelsberger (2000, s. 20–21). V jeho pojetí je na agresivitu nahlíženo jako na jednání vycházející z frustrace. Rozdělení je následující.

- Agrese navenek se neprojevující – typ agrese odehrávající se v myšlenkách jedince. Může být i provázena určitou mimikou obličeje, jako je zčervenání, sevření čelisti a podobně.
- Agrese navenek se projevující – typ agrese, která může být okolí vyjádřena verbálně nadávkami, nevhodnými poznámkami, pomluvami nebo ponižováním.
- Agrese vyjádřená destruktivním chováním – typ agrese projevující se úmyslným rozbíjením či ničením vlastních i cizích předmětů, kupříkladu třískání dveřmi, ničení životního prostředí.
- Agrese jako projev fyzického napadení druhé osoby – typ agrese často vyjádřený agresivním zločinem, při němž může dojít k ohrožení zdraví nebo zabití jiného člověka.

4 Hlavní subjekty agrese

Mezi dva hlavní subjekty patří především *agresor a oběť*. Řadíme sem však i rodinu, dále školu, případně práci či prostředí. Většinou se tyto subjekty vzájemně prolínají. Nejčastěji se totiž s agresivitou setkáváme ve výše jmenovaných prostředích. Nedá se

jednoznačně říci, kdo se stane agresorem či obětí. Žádný člověk ve společnosti není vůči těmto dvěma kategoriím imunní, přesto však lze z chování a rodinné výchovy některých jedinců vysledovat, ke které pozici budou více inklinovat. (Martínek 2009, s. 136).

4.1 Agresor, oběť

Často jde o velmi zdatného jedince, který je sebevědomý, silný a velmi obratný. V mnoha případech je takový člověk, velmi inteligentní, často tento jedinec šikanu vymyslí a sám se jí přímo fyzicky neúčastní. Agresory se stávají vesměs lidé velmi sebevědomí, toužící po moci, kteří neváhají překročit zažitá pravidla. Mezi hlavní rysy agresora patří touha ovládnout okolí, podříditi si lidi. Takový člověk většinou netrpí pocitem viny a případný trest vnímá jako křivdu na své osobě. Nedokáže přijímat kritiku, v případě projevu lítosti, zpravidla lituje sám sebe a svou neschopnost vyhnout se trestu. Do kolektivu se dokáže běžně zařadit, avšak později vyjde najevo jeho dominantní chování. Ke svému nadřazenému postoji neváhá využít různé druhy fyzického násilí. Vzhledem k tomu, že téma bakalářské práce je především zaměřeno na děti a mládež, tak si je třeba položit otázku „Proč se vlastně dítě stane agresorem, co ho vede k tomu, že záměrně a často někomu ubližuje?“ Hlavní příčinu bychom měli hledat nejčastěji v rodině. Zdeněk Martínek ve své knize dělí agresory na několik typů a stejně tak i oběti.

Jako *oběť* můžeme označit skupinu lidí, kteří jsou současně agresory, mezi jejich charakteristické znaky patří především neoblíbenost v kolektivu. Často se chovají agresivně vůči ostatním, a to především z důvodu vlastní zbabělosti. Oběťmi se většinou stávají lidé, kteří se nenaučili zdravé agresivitě, většinou se jedná o lidi plaché, tiché, úzkostné nebo tělesně slabší. Lze říci, že bývají většinou oběťmi ve všech skupinách, neumějí skrýt vlastní strach a nedokáží ho využít ve svůj prospěch. Těžko se prosazují v kolektivu, bývají velmi sebekritičtí, malomyslní a často propadají výčitkám svědomí.

5 Druhy agrese

Agrese, jak již bylo prezentováno, nám tedy zajišťuje samostatnost a nezávislost. Bez agresivity by byl člověk méně schopný určovat svou životní cestu a ovlivňovat okolí. Existují různá dělení agresí, každá má své zastánce i odpůrce. Tou nejpoužívanější kategorií je dělení agrese na instrumentální a emocionální. Další kategorií dělení agrese je o něco málo starší, i když dodnes hojně využívaná. Jedná se o tzv. Moyerovu klasifikaci, která agresi dělí na sedm typů objevujících se nejen u lidí, ale současně i u zvířat (Čermák, 1999, s. 10). Agresivní chování, ale může být vyjádřeno také přímou či nepřímou agresí, anebo verbální a fyzickou agresí (Martínek, 2009, s. 29). Pro školní prostředí, kde jsou děti a mládež mi přišlo nejvhodnější dělení podle Zdeňka Martínka.

5.1 Agrese přímá, nepřímá a pasivní

Projevy agrese můžeme členit na agresi přímou a nepřímou. K přímé agresi většinou dochází fyzickým napadáním a útokem. *Aktivní přímou agresi* rozumíme fyzické bití, to znamená kupříkladu kopání, pohlavkování, tedy využívání převahy fyzické síly nad obětí. Ve školním prostředí známá jako šikana.

Mluvíme-li o *aktivní nepřímé agresi* jedná se o zprostředkování ublížení oběti jinou osobou, tedy o najmutí jiného člověka k ublížení oběti. V tomto případě agresor přihlíží tomu, jak je ubližováno oběti a i vymýšlí, jakým způsobem ublížit. Sám fyzicky nezasahuje. Za nepřímou agresi je obecně považováno i ničení cizího majetku.

Při *pasivní přímé agresi* někdo brání někomu v dosahování jeho cílů, často se projevuje ve školním prostředí. Může jít o ničení pomůcek, jako lámání tužek, pravítek, poškození sešitů a podobně. Ve škole se také setkáváme s *nepřímou pasivní agresi*. Jedná se o odmítnutí splnění některých úkolů, odmítnutí pomoci spolužákovi, a nebo uvolnění místa v lavici.

5.2 Agrese verbální

Poslední dobou se u dětí a mladých stále mnohem častěji vyskytuje i verbální nebo-li slovní agrese. V prostředí školy se nejčastěji setkáváme s *přímou aktivní verbální agresi*, a to v rámci komunikace mezi agresorem a obětí. Verbální přímá agrese je

vyjadřována nadávkami, pomluvami, veřejným ponižováním, slovním osočováním či zesměšňováním oběti v kolektivu i mimo něj. *Nepřímá verbální agrese* je pak spojena s tak zvanou symbolickou agresí, která je znázorňována pomocí kreseb nebo hanlivých textů a básní. Agresor ubližující oběti je vždy buď pasivní a nebo aktivní. Jde vesměs o psychické ubližování, pomlouvání chování, patří sem i různé intriky. Z toho vyplývá, že tedy nezáleží na typu agrese, ale na podílu, kterým se jedinec agrese účastní (Martínek, 2009, s. 29).

Při *verbální pasivní přímé agresi* jde o naprostou ignoraci člověka, to znamená úplné přehlížení, nereagování na pozdrav či otázku, při *verbální pasivní nepřímé agresi* je dítě nespravedlivě trestáno nebo kritizováno za to, co udělalo a nikdo se ho nezastane. Verbální agrese je zákeřná a mnohdy ji mohou děti považovat i za normální, je tedy na učitelích i rodičích, aby dali dětem najevo, že jejich jednání je nesprávné a může mít na druhé dalekosáhlé následky.

5.3 Agrese instrumentální a emociální

Instrumentální agrese znamená především možnost, kdy pomocí předem promyšlených prostředků, můžeme dosáhnout vnějších cílů. Můžeme ji rozdělit na dva typy, a to žádoucí a nutnou. *Žádoucí instrumentální agrese* je cílená, naprogramovaná a promyšlená. Časovým projevem bývá konkurenční boj, který se projevuje ve výběrových elitních třídách. Je charakteristická svým typem agresora, který chce prostřednictvím agrese uspokojit své vlastní potřeby a dosáhnout svého cíle. Agresor je většinou úzkostné a sebevědomé povahy, netrpí pocitu méněcennosti, na své okolí působí chladně a záměrně se silnou touhou ovládat druhé. Hlavním cílem je ublížit oběti. Z pohledu agresora jde tedy o dopředu naplánovanou, přesně cílenou a promyšlenou agresi. Příkladem takového jednání ve škole i mimo školní prostředí je právě šikana a nebo i konkurenční boj mezi jednotlivými žáky. Zamyslíme-li se nad příčinou takového chování, může vycházet z pocitu nudy. S tímto typem agrese se můžeme setkat především u trestných činů jako jsou krádeže či loupeže. Protože je tato agrese považována za velice brutální, je nutné, aby za ní každý jedinec nesl zodpovědnost a byl náležitě potrestán.

Mluvíme-li o *nutné instrumentální agresi* chápeme ji ve většině případech, jako obranu před agresí žádoucí. Tento typ agrese je velmi špatně rozpoznatelný, a proto i zrádný, hodně nebezpečný. Tuto agresi vysvětluje Martínek ve své knize na příkladu. *Představme si studenta, či žáka, o kterém všichni ví, že je vznětlivý, reaguje často vzteky a zuřením i na slabý podnět. Jeho chování se v mnohých případech stává prostředkem pro pobavení třídy. Stačí, aby po zvonění, kdy učitel ještě není ve třídě, kolem jeho lavice prošel spolužák na jeho adresu pronesl hanlivou poznámku. Tento jedinec vystartuje, začne se bránit. V tomto okamžiku vejde vyučující do třídy a vidí žáka v akci. Většinou z učitelových úst zazní věta typu: Pepíku, ty už je zase mlátíš. Pokud se jedná o tento scénář, přikloní se vyučující na stranu původního provokátora, jelikož mu potvrdí, že vidí to, co provokatér chce, aby vyučující viděl. Vyprovokovaný jedinec se v podstatě stává bezbrannou obětí. Tato bezbrannost v něm však vyvolá další zvýšenou agresi.* S nutnou instrumentální agresi se setkáváme i u dětí v mateřských školách.

Při *emocionální agresi* je charakteristická přítomnost určité silné a negativně se projevující emoce, jejímiž zdroji může být hromadění negativních prožitků, které získává jedinec z hádky či z negativní konfrontace. Následně pak neovládne své chování, není schopen své chování ovládat, zuří, křičí, kope kolem sebe. V tomto případě agrese vznikne proto, že se nechá jedinec vyprovokovat a je vznětlivý. Lze říci, že emocionální agrese pak nebereme jako prostředek, ale jako cíl.

5.4 Frustrační agrese

Vyvolává negativní emoce, především hněv a ten potom vede k agresivnímu chování. Frustrační agresi můžeme často pozorovat u dětí, které jsou vychovávány liberálním často až rozmazlujícím způsobem. Takto vychovávané děti jsou zvyklé na bezstarostný život a ve skutečnosti jsou ochuzovány o zážitky z toho, co samy dosáhly. Neznají radost z pocitu zaslouženého úspěchu. Je spojována s frustrací.

Výsledkem dalšího dělení je agresivita spontánní a charakterová. První formou je *spontánní agrese*, která se aktivuje mimořádnými okolnostmi vypuknutím dřímajících (ne nutně potlačených) destruktivních podnětů. Mimořádnou okolností probouzející agresi může být například válka, politický konflikt, chudoba, krajní nuda nebo pocit

individuální bezmoci. Protikladem je *agresivita vázaná na charakterovou strukturu*, kterou způsobují charakterové rysy. Charakter jedince je determinován individuálními faktory, tedy rodinnými dědičnými znaky, danými dispozicemi, mimořádnými událostmi i faktory prostředí, jako velkoměsto, maloměsto, tradice náboženství, ekonomická třída a jiné. Rysy charakteru existují, i když se ne vždy musí projevit.

5.5 Fyzická agrese

Nejklasičtějším dělením zůstává rozdělení na verbální a fyzickou agresivitu. Jak již bylo řečeno, verbální agrese nezasahuje tělo, ale psychiku, dochází při ní k psychickému nátlaku a zastrašování slovním nátlakem. Naproti tomu *fyzická agrese* je spojena s napadením. Má tři podoby, a to agresi proti neživému předmětu, se kterou se setkáváme nejčastěji ve škole. Jak již bylo řečeno, terčem se stávají různé pomůcky a předměty, které spolužák používá. Dále agrese na živém předmětu, proti druhým osobám. Zde se mohou předmětem zájmu stát nejenom spolužáci nebo dospělý jedinec, ale i domácí mazlíčci, zvířata, kdy kupříkladu nevinné mazlení až drcení může být ve skutečnosti ze strany dítěte vybitím si své agrese. V tomto případě mluvíme o heteroagresivitě.

V některých případech nastane i situace, kdy je agrese směřována proti jednotlivci, který ji sám působí, mluvíme o autoagresivitě. Nejtěžším stupněm autoagresivního jednání je sebevražda. S autoagresivním chováním se setkáváme nejenom u dětí z úplných i neúplných rodin, ale i u dětí ohroženým prostředím, trpících syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. A právě takto zasažené děti jsou podle zkušeností nejčastěji pachateli autoagrese (Martínek, 2009, s. 24).

6 Kriminalita a delikvence mládeže

Agresivní jednání druhých v nás vyvolává obvykle strach, úzkost, sklony k obraně. V souvislosti s agresí hovoříme i o brutalitě a násilí, které se v posledních letech zvyšují, což potvrzují i policisté a vyplývá to i z jednotlivých případů. Zvyšuje se počet

rodin, kde se na výchově nezvladatelných dětí podílejí i pracovníci sociálních odborů. Když někdy sledujeme jednání dětí a mládeže, zjistíme, že nám uniká jeho smysl. Nedovedeme pochopit vyšší riskantnost v jejich počínání a často se ptáme, co je toho příčinou. Někdo z nás má možná rád situace, ve kterých jde o zdraví nebo o život, při kterých člověk zažívá vzrušení, když nebezpečí unikne jen o vlásek. Většina však určitě ne. Mládež nad 15 let si myslí si, že mohou to, co dříve jako děti nemohly, ale stále nemají stejné možnosti jako dospělí, mnozí z nich se dostanou do problémů a porušováním stanovených norem se dopouštějí i kriminální trestné činnosti.

Kriminalita jako pojem je ne vždy zcela přesně lehce definovatelný. Definice kriminality se dělí na definici legální, čímž rozumíme definici vycházející z trestního práva. Jedná se tedy o trestnou činnost páchanou v určitém časovém období na určitém místě. Sociologizující pojetí definice kriminality nám přináší pohled na kriminalitu z hlediska patologického, společensky nerespektovaného jevu, kdy tato definice zařazuje do kriminality i jednání, které není protiprávní a není trestněprávně postižitelné, avšak trestné činnosti předchází, podmiňuje ji, nebo ji doprovází, či s ní nepřímo souvisí. Jedná se zde zpravidla o extremismus, alkoholismus, užívání návykových látek nebo jinou závislost. Širším pojmem než kriminalita, je *delikvence*, jelikož označuje činnost porušující nejen právní, ale i společenské, tedy širší normy, takové jednání se tedy vztahuje i na děti a mladistvé, kteří se tak stávají delikventy.

Podle stupně závažnosti činu, kterým osoba porušuje normy, hodnotíme takovéto chování jako *disociální, asociální a antisociální*. Disociální chování znamená chování sociálně nepřizpůsobivé, nepřiměřené, bez výrazné nenávisti. Asociální chování je nespolečenské, respektive takové chování, které neodpovídá mravním normám dané společnosti. Antisociální chování je uvědomované protispolečenské chování kriminálního charakteru. Zahrnuje veškeré protispolečenské jednání dané trestním zákoníkem a řádem společnosti.

Závažnost delikventního chování obvykle stoupá s věkem a má také tendenci se prohlubovat. Můžeme říci, že mírnější porušení norem, které je v rozporu se

společenskou morálkou, ale nenabývá sociální dimenze, se vyskytuje zpravidla u dětí mladších. Jedná se o kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, negativismus a lži. V případě asociálního chování, které lze pozorovat spíše u dětí staršího věku, půjde již o alkoholismus, tabakismus, záškoláctví, útoky, toxikomani, demonstrativní poškozování, gamblerství, popřípadě prostituci. U antisociálního chování, tedy chování, které závažně porušuje společenské jednání a zahrnuje veškerou trestnou činnost, mluvíme o krádežích, loupežích, vandalství, sexuálních deliktech, ale i zabitích a případně vraždách.

6.1 Charakteristické znaky delikvence mládeže

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je zpravidla dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace, kdy převládá emotivní motivace oproti rozumové. Impulsem pro jejich trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je zpravidla nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů nebo znehodnocením zařízení.

Některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti také souvisejí se somatickými znaky pachatele, např. vyšší rychlostí pohybu, mrštností, obratností, menší postavou nebo nižší váhou. Výběr předmětu útoku určují jiným hodnotovým systémem než dospělí. Mladí pachatelé také často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety, léky apod. Věci získané z trestné činnosti si většinou rozdělují ve skupině. Finanční prostředky zpravidla utrácejí společně. Při dělení je patná hierarchie a také podíl na spáchané trestné činnosti.

Typický pro mládež je i objekt napadení a způsob spáchání deliktu, neboť mládež postrádá zkušenosti s osobními kontakty s lidmi, které naopak využívá dospělý pachatel při páchání trestné činnosti. Taktéž jsou děti ve velké míře ovlivněny sledováním akčních filmů či hraním akčních her a proto při páchání trestné činnosti jsou pro ně tyto představitelé vzorem. Lze také konstatovat, že děti často spáchají závažnější trestný čin, než původně zamýšleli, což do značné míry vychází z jejich improvizace při vzniklé situaci.

Kriminalitu mládeže můžeme tedy rozlišit na kriminalitu dětskou a kriminalitu mladistvých. Dětská kriminalita, zvaná také dětská delikvence, predelikvence, prekriminalita, se týká věkové kategorie dětí do 15 let. Typickým znakem dětské delikvence je malá připravenost a malá promyšlenost a i skupinovitost. Jedná se zpravidla o činy páchané spontánně, méně často pak jde o plánované a předem připravené akce. Problémem se stává případně záškoláctví či šikana. Nežádoucí aktivity těchto jedinců nebo skupin jsou také směřovány převážně proti majetku, může jít i o problémy s užíváním drog, drogovou závislost, se kterou se bohužel setkáváme již na základních školách. Je řada případů, kdy již jedenáctiletí kouří pravidelně marihuanu.

Kriminalita mladistvých, zvaná též juvenilní delikvence, se týká věkové kategorie od 15 do 18 let. V tomto období dospívání, které je považováno za kritické, se formují hlavní rysy osobnosti. Velmi silný je vliv vrstevníků, vytváří se různé party. Bohužel bývá často velmi nesnadné a až nemožné vytrhnout mladého člověka z takovéto party. Trestná činnost mladistvých je ve většině případů páchána živelně, vychází z momentální situace, převládá emotivní motivace oproti rozumové. Mládež se dopouští trestné činnosti častěji se spolupachateli a ve skupině. Mezi nejčastější delikty patří: *vandalismu, rozkrádání, opilství a výtržnictví, neoprávněné užívání motorového vozidla, násilí proti jednotlivci i skupině, často skloňovaná toxikománie s ní i spojená prostituce a v neposlední řadě se sem řadí i gamblerství.*

Trestná činnost mládeže je často páchána ve skupinách a právě zde se vyznačuje brutalitou a agresivitou, kdy se jeden před druhým předvádějí, a nebo i v případě, že

potřebují získat peníze jsou schopni na ulici přepadnout mladšího a slabšího a těžko se pohybující seniory. Na následky, které jim mohou způsobit s určitostí nemyslí. Jak již bylo řečeno kriminalita mladých, je především ovlivňována chybně fungující rodinou, partami vrstevníků, *užíváním návykových látek či požíváním alkoholu*.

Do popředí zájmu se bohužel u mládeže dostává závislost drogách, které jsou pro jedince i společnost ještě větším nebezpečím. Zvláště zážející je i skutečnost, že k drogám se dostávají stále mladší lidé a zvýšila se jejich dostupnost. Jsou nabízeny téměř všude a vždy se najde někdo, kdo je ostatním zpřístupní. Zpočátku může jít sice jen o experiment spojený s prožíváním nových zážitků, ale s otřesnými důsledky. Významnou roli mají pak při vytváření závislosti aktuální problémy mladého člověka, neuspokojivé sociální zázemí, špatně fungující vztahy s lidmi. Důležité je i prostředí, ve kterém člověk žije, vztahy v rodině, vliv kamarádů, party. Bohužel, droga má fyziologické a psychické účinky, které vedou uživatele k opakovanému užívání.

Mladý člověk začíná experimentovat s drogou často z nudy i ze zvědavosti, vyzkoušet něco nového a nebo se chce vyrovnat druhým. Postupem času se naučí, že droga mu může pomoci uniknout z problémů a navodit příjemné zážitky, a tak jí užívá častěji, bez návykové pravidelnosti. Takové užívání většinou tají, neboť mu ještě záleží na mínění ostatních. Později nastupuje návykové užívání, kdy ho již nic jiného nezajímá než to, co je spojeno s drogou. Závislý člověk ztrácí dobré vztahy s ostatními lidmi, přestává respektovat společenské normy, je nespolehlivý, sobecký, přichází o přátele a rodinu, většinou nedokončí školu či ztrácí zaměstnání.

Obstarání drog je velmi nákladné, často nad rámec běžných možností jedince, začíná krást, děvčata prostituovat a za vším je jen droga. Zkušenosti policistů ukazují, že většina závislých nedokáže přestat, stávají se z nich ruiny, žijí na okraji společnosti, nezáleží jim na ničem a nikom, nevnímají, při požití drogy jsou i pro ostatní nebezpeční, mají své vidiny, dokážou i zabít.

Přesto přes všechno můžeme konstatovat, že za poslední tři roky trestná činnost mládeže stagnuje a nezvyšuje se. Trestná činnost dětí a mladistvých se podle analýzy

zlepšila zejména v porovnání s koncem devadesátých let, kdy jejich kriminalita kulminovala. Příčin poklesu kriminality mládeže může více. Velkou roli zde může hrát také změna společenského klimatu, zavedení speciálních soudů pro mládež a rozšíření možností prevence, především způsobu, jak aktivně pracovat s dospívajícími, kteří se dopouštějí deliktů. Bohužel však agresivita a brutalita trestných činů roste a bohužel právě proto, že řady deliktů se dopouštějí mladí pod vlivem drogy, a nebo za účelem získání financí na obstarání drogy.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

Cíl práce

Cílem práce je určit hlavní příčiny vzniku agresivity u konkrétních jedinců. Dále bylo cílem zjistit, zda agresivita se podílí a má vliv na páchaní trestné činnosti dětí a mládeže současné společnosti a jakých trestných činů, či jakého delikventního chování případně trestné činnosti se nejčastěji děti a mládež dopouštějí.

7 Kazuistiky

Kazuistika je specifickou výzkumnou metodou kvalitativního výzkumu, protože jde o výzkum jedné osoby a jedné situace – případu.

Použila jsem kvalitativní výzkum, který nevychází ze statistických zhodnocení, přesněji řečeno nepoužívá ke svým výstupům kvantifikační postupy. Jde o výzkum, který svou zaměřeností se soustřeďuje na oblast lidských příběhů, postojů, vztahů, společenských hnutí a organizací, přičemž ke svým výstupům, jako demonstrační příklad používá kvantitativních ukazatelů a jejich zhodnocení, analýza je kvalitativní.

Jde o shromažďování údajů prostřednictvím kvantitativních postupů, které jsou posléze klasifikovány a tím propojovány s kvalitativním výzkumem.

V našem případě však jde o nematematický postup, o analýzu údajů, které byly získávány prostřednictvím studiem pramenů a monografickými pracemi širokého spektra vědních oborů k vyjádření poznatků určité mezi disciplinární problematiky.

Při tomto postupu jsem rozlišovala poznatky, které mají meritorní význam od informací akcidentálních, filozoficky vyjádřeno odlišovat jev a podstatu, ale přitom mít na zřeteli dialektický vztah této interakční vazby – podstata se jeví a jev je podstatný. Tím je řečeno, že na jedné straně nemůžeme ony jevové stránky procesu přehlížet, ale na druhé straně se musíme umět vyvarovat jednostranností.

Níže uvedené případy jsou vytaženy ze soudních spisů, které mi poskytla soudkyně Mgr. Dagmar Koutníková Trnková. Dále jsem čerpala z případů z Pedagogicko psychologické poradny v Pelhřimově, které mi poskytl etoped PaedDr. Zdeněk Martínek. Jména, časy a místa v níže uvedených kazuistikách jsou pozměněna. V některých kazuistikách jsem měla možnost nahlédnout i do policejních spisů. V případech, kde byl uložen dohled probačního úředníka jsem mohla čerpat ze zpráv o výchovných poměrech v rodinách dětí.

7.1 Případová studie č. 1

Jan a Jakub

Nezletilý Jan společně se svým bratrem Jakubem v parku na chodníku přistoupili k poškozené Martině a Haně a začali jim sprostě nadávat a vyzvali je: „Dejte nám pětikorunu, nebo vás zmlátíme“, načež dívky odpověděly, že nemají. Oba nezletilí výzvu opakovali a Jan chytil Martinu za aktovku a cloumal s ní, čímž jí bránil v odchodu, také jí chytil za klíčenku, kterou měla na krku. Načež Martina vyndala peněženku, kterou jí Jan vytrhl z ruky a vzal z ní 30,-Kč. Stejně tak aktovku sundala Hana a dala z ní Jakubovi 6,- Kč, protože měly z nezletilých strach.

Rodinná anamnéza

Nezletilý Jan (11 let) jeho bratr Jakub (12 let) jsou vychováváni v neúplné rodině, kde matka pečuje o postiženou dceru Janu (18 let), kterou má matka z předešlého vztahu. Matka nikde nepracuje a otec se s rodinou nestýká. Nezletilí matku příliš nerespektují a neposlouchají. Již v minulosti se dopustili drobných krádeží v obchodě, toulají se ve večerních hodinách po městě. Vzhledem k tomu, že matka pečuje o postiženou dceru, nemá na výchovu synů čas a jejich výchovu nezvládá. V současné době Okresní soud v

Jihlavě projednává návrh o umístění chlapců do Dětského domova.

Osobní anamnéza

Jan se narodil v roce 2002, jako třetí potomek své matky. Otce nezná, odešel od rodiny ještě před narozením Jana. Toto těhotenství bylo neplánované a nechtěné, jelikož matka měla již dvě děti, z toho jednu postiženou dceru další dítě nechtěla. V průběhu těhotenství matka nenavštěvovala pravidelné prohlídky u lékaře. Porod proběhl v řádném termínu, porodní váha byla nízká. Jan měl běžné dětské nemoci, bez operací. Jan navštěvoval celkem pravidelně mateřskou školu, patřil mezi hyperaktivní neklidné děti.

Jakub se narodil v roce 2001 jako druhý potomek své matky. Otce si již nepamatuje, otec odešel od rodiny, když byl Jakubovi rok. Těhotenství bylo neplánované, ale i přesto chtěné. Těhotenství probíhalo bez komplikací a matka chodila na pravidelné prohlídky k lékaři. Vzhledem k tomu, že byl Jakub často nemocný do mateřské školy nechodil. Patřil mezi nepozorné a hlučné děti.

Školní anamnéza

Jan je žákem 5. třídy Základní školy. Prospěch má průměrný, jeho docházka do školy je bez problémů. Jeho chování ve škole je nevyhovující, v hodinách odmítá pracovat a respektovat pokyny učitelů, je na ně sprostý, uráží je svými výroky a někdy jim i vyhrožuje. Provokuje spolužáky a hází po nich různé předměty.

Jakub je žákem 6. třídy Základní školy, jeho prospěch je dobrý. Docházka do školy je také bez problémů. Za přítomnosti učitele, nebo asistentky je chování nezletilého téměř v pořádku. V případě konfliktní situace dokáže být vulgární a agresivní i vůči učitelům i spolužákům.

Probnóza

Oba nezletilý chlapci jsou vedeni v evidenci Odboru sociálních věcí pro závadové chování a činy jinak trestné (poškození cizích věcí a krádeže) a byl jim uložen dohled probačního úředníka. Výchovné problémy byly s nezletilými řešeny

opakovanými pohovory za přítomnosti matky. Vzhledem k tomu, že tato opatření dostatečně nepřispěla ke zlepšení chování nezletilých Okresní soud v Jihlavě projednává umístění chlapců do Dětského domova.

7.2 Případová studie č. 2

Kristýna

Nezletilá Kristýna se dopustila krádeže v obchodě hraček, kde odcizila kabelku, kterou měla prodavačka položenou pod prodejním pultem. V kabelce měla peněženku s finanční hotovostí 6 000,- Kč. Krádež kabelky si nezletilá předem promyslela, požádala prodavačku o hračku, která nebyla v regále. Prodavačka odešla do skladu a v tom okamžiku využila Kristýna její nepozornosti a nepřítomnosti a odcizila jí kabelku, kterou si schovala do svého batohu. Po odchodu z obchodu si Kristýna vzala finanční hotovost a kabelku vyhodila do odpadkového koše. Část peněz utratila za oblečení a kosmetiku, zbytek si ponechala. Vzhledem k tomu, že byly v prodejně umístěny bezpečnostní kamery na krádež se přišlo a nezletilá byla obviněna z krádeže. Při výslechu na policii byla Kristýna nejprve agresivní a nespolupracovala s policií, ale netrvalo dlouho a Kristýna se ke krádeži přiznala a rozplakala se a všeho litovala.

Rodinná anamnéza

Kristýna žije v neúplné rodině, matka je rozvedená a má ještě vyživovací povinnost na mladší dceru, která byla svěřena do výchovy otce. Kristýnu má z druhého manželství, které skončilo rozvodem, když bylo Kristýně 13 let. Matka je zaměstnaná jako šička v soukromé firmě. Matka bydlí s dcerou v pronajatém rodinném domě, kde mají k dispozici 2 místnosti, kuchyň a sociální zařízení. Vzhledem k tomu, že nemají dost peněz, nejezdí na společné dovolené ani volný čas netráví matka s dcerou společně. Nezletilá Kristýna matce vytýká odchod otce, že je to jen její vina, že se k němu špatně chovala.

Osobní anamnéza

Kristýna se narodila v roce 1999 jako prvorozená dcera. Těhotenství bylo plánované a proběhlo bez větších komplikací. Matka chodila na pravidelné kontroly k lékaři. Porod byl předčasný a porodní váha Kristýny byla nízká. Narodila se se špatně vyvinutými plicemi a během 3 let prodělal operaci plic, která dopadla dobře a její zdravotní stav je v současné době v normálu. Vzhledem ke zdravotním problémům mateřskou školu téměř nenavštěvovala. Kristýna je spíše tichá a uzavřená dívka, nemá moc přátel. Ráda se pěkně obléká, ale matka jí nemůže poskytnout finance na značkové oblečení.

Školní anamnéza

Kristýna je žákyní 8. třídy Základní školy. Školu navštěvuje s občasným zameškáním hodin, kterou jsou matkou omluveny ze zdravotních důvodů. Prospěch dívky je horší, protože v hodinách nespolupracuje s vyučujícími, školní pomůcky zapomíná, o učení nemá zájem, vyhýbá se mu lhaním. Domluva je neúčinná, žákyně v takovém případě přestane komunikovat a napomenutí nedbá. Kristýnino chování je často zvláštní, neodpovídá jejímu věku především ve vztahu mezi spolužáky. Provozuje nevhodným chováním a vulgárními poznámkami. Byl s ní ve škole řešen problém s kouřením a lhaním. Na prospěch dívky se informuje pouze matka, které se snaží se školou spolupracovat, ale na rodičovské schůzky nechodí.

Probnóza

V případě Kristýny lze očekávat zhoršení v chování, jelikož si s matkou nerozumí a neposlouchá její domluvy. I přesto, že není Kristýna zlá a na své spolužáky dokáže být příjemná a usměvavá, má občas sklony k agresivnímu chování. Což vyplývá z jejích občasných výbuchů vzteku, které se projevují nejčastěji k matce. Kdy na matku křičí sprosté a vulgární výrazy a někdy až výhrůžky typu: „ Už mě dost sereš, stejně jednou uteču“. V současné době je Kristýna v evidenci Odboru sociálních věcí a matka navštěvuje s dcerou psychocentrum v Humpolci.

7.3 Případová studie č. 3

Patrik

Mladistvý Patrik v nočních hodinách pod vlivem alkoholu fyzicky napadl o dva roky mladšího nezletilého Petra, kterému způsobil tržnou ránu v obočí a pohmožděniny horních končetin s následnou hospitalizací v nemocnici. K napadení došlo před toaletami na diskotéce, kdy Patrik šel na toalety a Petr stál před toaletami. Patrik strčil do Petra se slovy „Uхни ty sráči nebo tě zabiju“, potom Patrik Petra fyzicky napadl. Svým chováním se Patrik dopustil trestného činu ublížení na zdraví a poškozování cizí věci, jelikož při potyčce poškodil dveře toalet.

Rodinná anamnéza

Patrik je v péči své babičky, jelikož matka nejeví o syna a ostatní děti zájem. Otec s rodinou nežije a se synem se nestýká. Babička měla chlapce v péči dříve, potom chlapce vrátila zpět matce, péče z její strany byla zcela nevyhovující – chlapec byl u ní naprosto bezprizorní. Z tohoto důvodu soud opět svěřil chlapce i s jeho sourozenci do péče babičky. Patrik má ještě dva mladší sourozence, 12-ti letého bratra Tomáše a 9-ti letou sestru Moniku. Matka je nezaměstnaná a několikrát se léčila v protialkoholní léčebně. Žije u svého současného přítele v jeho domě, děti nenavštěvuje a nemá o ně zájem. Babička je ve starobním důchodu a občas chodí na brigády do místní jídelny umývat nádobí. Žije sama v panelovém bytě, manžel již zemřel před 10-ti lety. Snaží se zabezpečit jídlo a ošacení pro děti, ale jejich výchovu občas nezvládne, především výchovu Patrika již nezvládá. Patrik je na babičku drzý, vulgární a krade jí peníze, které musí babička schovávat.

Osobní anamnéza

Patrik se narodil v roce 1997 jako prvorozený syn. Těhotenství bylo neplánované, matce v době otěhotnění bylo 17 let. V těhotenství lékařské prohlídky matka navštěvovala jen zřídka, ale porod proběhl v řádném termínu a bez komplikací. Porodní váha Patrika byla nadprůměrná. V dětství Patrik prodělal běžné dětské virózy, bez operací. V mateřské škole byl Patrik nekomunikativní, nezapojoval se do společných činností.

Školní anamnéza

Patrik navštěvuje I. ročník učiliště, kde se učí na truhláře. Dle zprávy ze školy nemá o učení zájem, má časté neomluvené absence. Praktická část výuky ho také nebaví, nejeví o obor zájem, nespolupracuje při vyučování ani při praxi. Jeho prospěch je špatný, v pololetí propadl ze čtyř předmětů a za neomluvené hodiny dostal zhoršenou známku z chování. Mezi spolužáky je oblíbený a je vůdcem, kterého spolužáci respektují. Někteří jej respektují ze strachu, jelikož je Patrik někdy agresivní a hrubý. Ve škole byl řešen za šikanu, která se neprokázala. Má problémy s kouřením a požívání alkoholu.

Prognóza

Patrik navštěvuje s babičkou pedagogickou psychologickou poradnu, kde již při první návštěvě působil apaticky, avšak v jeho chování byla určitá ostražitost, aby neřekl něco, co by mohlo vést k návratu k matce- „tam by se nikdy nevrátil“. Matku má spojenou s výrazně negativními vlastnostmi. Je netrpělivý, nedokáže překonávat překážky, vyhýbá se zodpovědnosti, chce žít volně. Budoucí vývoj chlapce je velice nejistý, bude do značné míry záležet na prostředí a okolnostech, které budou Patrika potkávat. V budoucnosti nelze vyloučit skluz k výraznějšímu patologickému chování.

7.4 Případová studie č. 4

Roman

Mladistvý Roman společně se třemi rómskými kamarády oslovil na cyklostezce v parku procházejícího Filipa s cílem vynutit si cigaretu. Po záporné odpovědi Filipa, Roman napadl úderý pěstí do obličeje, Filip upadl na zem, kdy se do jeho napadání formou úderů pěstí a kopání zapojili další dva chlapci. Při napadání Roman strhl Filipovi batoh ze zad a odcizil mu ho. Filip měl v batohu fotoaparát, osobní doklady, finanční hotovost 600,- Kč a rybářské potřeby. Během napadení utrpěl zlomeninu nosu a četné pohmožděny v obličeji a po celém těle, což si vyžádalo hospitalizaci v nemocnici.

Rodinná anamnéza

Rodiče mladistvého vedou společnou domácnost. Otec je veden v evidenci na Úřadě práce, pobírá částečný invalidní důchod. Matka je také vedena v evidenci Úřadu práce. Rodina pobírá dávky hmotné nouze. Roman má ještě tři sourozence, dvě starší sestry, které již nežijí ve společné domácnosti s rodinou a jednu mladší sestru, která žije ve společné domácnosti s Romanem a rodiči. Na výchově Romana se podílejí oba rodiče, otce však syn nerespektuje, ale matku poslouchá a respektuje ji. Roman má s otcem neustále výchovné problémy.

Osobní anamnéza

Roman se narodil v roce 1997 jako třetí potomek a jediný syn své matce. Těhotenství probíhalo bez komplikací a bylo chtěné. Porod proběhl v řádném termínu, porodní váha Romana byla nižší. V dětství prodělal běžné virózy, bez operací. Mateřskou školu navštěvoval a patřil mezi hyperaktivní a živé děti.

Školní anamnéza

Prospěch na základní škole měl Roman špatný, neměl zájem o výuku. Ve škole s ním byly výchovné problémy, které se řešily zhoršenou známkou z chování. Vůči spolužákům i učitelům se choval agresivně a vulgárně. Patřil k nezvladatelným žákům. Mladistvý Roman ukončil povinnou školní docházku ve svých šestnácti letech a v současné době je veden v evidenci Úřadu práce. O další vzdělání nemá zájem.

Probnóza

Mladistvý je veden na Odboru sociálních věcí z důvodu záškoláctví a závadového chování. Byl řešen policií pro trestný čin krádeže za což mu byl udělen Okresním soudem dohled probačního úředníka. Již byl opakovaně řešen přestupkovou komisí za přestupky proti majetku. V současné době Okresní soud navrhl rodičům ústavní výchovu mladistvého.

7.5 Shrnutí

Z výše uvedených kazuistik nelze jednoznačně říci, co vede děti a mladistvé k agresivnímu chování, ale ve většině případů jsou to děti z neúplných a sociálně slabších rodin, což není vždy pravidlo. V každém případě lze jednoznačně říci, že agresivní chování mělo v těchto případech vliv na páchaní trestné činnosti. Děti a mladiství v uvedených kazuistikách uvedly, že svého chování litují, ale v okamžiku, kdy páchaly trestnou činnost byly pod určitým tlakem agrese a ta se projevila v nepřiměřeném jednání. V prvním a čtvrtém případě patrně agresori neunesli skutečnost, že se jim někdo postavil, nekl se a nechtěl splnit, co požadovali. Možná nahromaděné negativní prožitky, zkušenosti z domova při řešení podobných scén přispěly k tomu, že hrubě zaútočili. S určitostí v těchto dvou případech nefungovala rodina, v prvním případě matka vychovávala sama děti a nezvládala je, ve druhém případě se negativně projevoval vztah otce a syna. Ve čtvrtém případě právě útočník Roman možná kopíroval jednání svého otce, zaútočil, aniž by si uvědomoval dopad svého jednání. V případě Patrika hrál roli alkohol. Ten patrně podnítil jeho agresi a zprvu verbálně a pak fyzicky napadl mladšího. Stejně jako na předchozí chlapce negativně působilo rodinné prostředí a celková ekonomická situace v rodině. Vyrůstal ještě s dalšími dvěma dětmi u babičky, která ho nezvládala a aby je uživila, chodila ještě do práce přivydělávat. Ve škole se všichni aktéři ze třech případů chovali agresivně a používali v jednání vulgárních výrazů. Škola a vzdělání jim nic moc neříkalo. Patrika dokonce jeho vrstevníci obdivovali a stal se jejich vůdcem, jiní ze strachu ho pouze respektovali. Problémem u všech čtyřech chlapců byla negativní zkušenost s rodiči. V případě Kristýny negativní roli sehrála také neúplná rodina. Je náročná na oblečení a zábavu, veškeré své nezdary dává za vinu matce, včetně toho, že se špatně chovala k jejímu otci, a ten pak odešel. Vzhledem k tomu, že matka nemá dostatek finančních prostředků, nedokáže uspokojit potřeby své dcery, ta hledala způsoby, jak si pomoci sama, tedy i krádežemi. Matka, ve snaze své dceři pomoci a najít k ní cestu, jí omlouvala absence ve škole a je jediná, kterou zajímá její prospěch. Agresivní chování Kristýny se obrací i na spolužáky v podobě výbuchů zuřivosti.

Všichni aktéři z příběhu jsou v evidenci odborů sociálních věcí, jejich budoucnost je

nejistá, v případě Romana byla již nařízena ústavní výchova a dva chlapci z prvního příběhu budou umístěni do dětského domova. Kristýna své matce hrubě nadává a vyhrožuje, že stejně jednou uteče. V případě Patrika bude záležet na prostředí a okolnostech, které ho budou dále formovat. Trestné činy, kterých se výše jmenovaní dopustili, odpovídají nejčastějším trestným činům u dětí a mládeže. Předcházely jim však delikty jako záškoláctví, toulky, lhaní a přestupky proti majetku.

Při čerpání materiálu k výše uvedených kazuistikám jsem měla možnost konzultovat problém agresivity dětí a mládeže spojen s trestnou činností jak s policisty, pracovníky pedagogicko psychologické poradny tak i ze soudkyní, která vynese závěrečný verdikt proti mladistvým. Všichni se shodli, že sankce, které dětem a mladistvým jsou ukládány jsou ve většině případů neúčelné a nemají nápravný ani výchovný efekt. Nezletilý ještě před spácháním drobné krádeže vědí, že se jim nic nestane, jelikož jim nebylo ještě patnáct let a tudíž nejsou trestně odpovědní za své činy a nebo, přestože je jim více než 15 let nejsou tresty tak přísné. Přestože jsou stíhání dle ust. zákona č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže dává dostatek prostoru k uložení výchovných opatření, dohledu probační a mediační služby a podobně. Rozhodně se řada z nich nebojí udělat něco protizákonného a protispolečenského.

IV. ZÁVĚR

Jak již bylo uvedeno, agresivní chování mezi dětmi a mládeží je v současnosti nejen opětovným jevem, ale i často probíranou otázkou jak v rodinách, či ve školských zařízeních, ale i v široké veřejnosti. Agresivita je pro člověka naprosto přirozená vlastnost. Agresivita vzrůstá kupříkladu i v běžném životě. Rodiče často mluví hrubě, aniž by si před dětmi dávali pozor. Neznamená to sice, že řekneme-li doma vulgární slovo, dítě se stane agresivním, ale jak se potvrdilo, pokud dítě vyrůstá v nepřátelském prostředí, přebírá tyto vzorce chování a považuje je za běžné. Jsou však lidé, kteří ač vyšli z takového prostředí, za celý život nic neprovedou, pak jsou tací, kteří vyrůstali v „bavlnce“, a přesto se dopouští nezákonného jednání. Nekultivované prostředí

nezpůsobí, že se člověk vydá na šikmou plochu, ale posune ho tím směrem. Velmi důležité jsou tedy podmínky, ve kterých dítě vyrůstá.

Cílem mé bakalářské práce bylo nejenom určit hlavní příčiny vzniku agresivity, ale zjistit, jakým způsobem se agresivita podílí na páchání trestné činnosti dětí a mládeže a jakých trestných činů se děti a mládež nejčastěji dopouštějí.

V práci jsou nastíněny nejzávažnější příčiny, které vedou děti a mládež k páchání kriminálních deliktů. Jde o nedostatky v rodinné a školní výchově, mravní a citové výchově, neznalost v oblasti právního vědomí a také malá nabídka aktivit ve volném čase. Uvedené příčiny bezpochyby ovlivňují agresivní chování dětí a mladistvých. Jsou-li tedy výše uvedené vlivy na dítě během vývoje negativní, zasáhnou nejcitlivěji oblast psychiky člověka tj. motivaci, sebeovládání, citovou a morální složku osobnosti. Nedostatek životních zkušeností u mládeže se pak projevuje častou chybovostí v jednání, zejména v náročných a krizových situacích.

Domnívám se, že jedním z obranných mechanismů, jak zvládat náročné situace může být agrese. Agresivní chování často krátce uleví z napětí. Postupně však odcizuje od ostatních a tím vytváří další napětí. Nárůst dětské agresivity je v posledních letech často diskutovanou otázkou jako jedna z příčin nezákonného jednání dětí a mládeže. Jednostranné soudy odsuzující např. televizi, počítačové hry, které předvádějí násilí, vznik problému zjednodušují. Kdyby příčina byla jedna a čitelná, dala by se snadno odstranit. Příčin, které způsobují násilí, může být však několik. Jak jsem již poukázala, my dospělí je většinou hledáme všude kolem sebe, jen ne u sebe. Přiznat si, že jsme to my, kdo dává dětem příklad, jak řešit problémy, že my jsme dětem vzorem různých způsobů jednání, je zvlášť, vyskytnou-li se problémy, velmi těžké. Dítě má málo zkušeností a důsledek některého činu si neuvědomí.

Ačkoliv z policejních statistik vyplývá, že kriminalita dětí a mládeže má klesající tendenci, domnívám se však, že jsou určité oblasti delikvence, kterým je třeba věnovat zvýšenou pozornost a to je především šikanování ve školách, nealkoholová toxikomanie, která není již jen výsadou starších dětí, objevuje se i na základních školách a užívání drog negativně ovlivňuje chování mladých a děvčata vede k

prostituci. Dále je to právě zvýšená agresivita u některých jedinců, kterou občas přehlízíme a ta přináší brutalitu a násilí, projevující se ve fyzickém napadání nejenom spolužáků, ale i dospělých s úmyslem někoho oloupit i případně mu ublížit.

Jsem si vědoma, že problematiku bakalářské práce, vzhledem k šíři tématu, jsem nevyčerpala, že některé problémy by vyžadovaly důkladnější rozbor. Přesto se domnívám, že jsem zde ukázala na hlavní příčiny vzniku agresivního jednání u dětí a mladých a jeho možné důsledky. Samotná práce mi pomohla podrobněji se seznámit s touto nanejvýše závažnou oblastí a současně se stala návodem ke zkvalitnění právě práce s dětmi ve volno časových aktivitách i celkově v životě.

Agrese, jak již bylo řečeno, nám zajišťuje samostatnost a nezávislost. Bez ní by byl člověk méně schopný určovat svou životní cestu a ovlivňovat okolí. Neměl by své vládnoucí postavení a nemohl by jako druh přežít. Na druhou stranu nesmíme tedy zapomenout, že právě vlastnosti, které vedly k rozvoji lidské civilizace, ji mohou také zničit. Jak řekl kdysi Alexander Mitscherlich „*Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk.*“ Tedy právě na nás lidských tvorech je i další osud života na zemi a je na nás dospělých, aby nastupující mladá generace využila všech získaných vědomostí a zkušeností k lepšímu žití celé společnosti a následně i jednotlivých skupin.

Seznam použitých zdrojů

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. 196 s. ISBN: 80-86642-08-9.
2. ČERMÁK, I. *Dětská agrese*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Olomoučany: Final tisk, 1998. 28 s. ISBN: 80-7204-098-7.
3. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta v.o.s., 1999. 204 s. ISBN: 80-902614-1-8.
4. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 4. Rozšířené vyd. Praha: Portál, 2004. 272 s. ISBN: 80-7178-931-3.
5. DAY, David. *Kde se to v nás bere?* 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 32 s. ISBN: 80-8582-84-4.
6. EDELSBERGER, L. *Defektologický slovník*. 3. vyd. Jinočany: H+H, 2000. 418 s. ISBN: 80-86022-76-5.
7. EDWIGE, A. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 104 s. ISBN: 80-7178-808-2.
8. ERKERT, A. *Hry pro usměrňování agresivity*. 2. vyd. Portál, 2004. 95 s. ISBN: 978-80-7367-885-2.
9. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možností ovlivnění závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. 224 s. ISBN: 978-80-247-2781-3.
10. FIŠAR, Z., JIRÁK, R. *Vybrané kapitoly z biologické psychiatrie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 315 s. ISBN: 80-24700-611.
11. GRAHAME, H. *Moderní psychologie: Hlavní oblasti současného studia lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 284 s. ISBN: 80-7178-641-1.

12. HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o násilí*. 1. vyd. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2004. 83 s. ISBN: 80-7013-397-X.
13. JANATA, J. *Agrese tolerance a intolerance*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. 220 s. ISBN: 80-7169-889-X.
14. KÖHLER, J. *Friedrich Nietzsche a Cosima Wagnerová*. Nakladatelství H+H, 1999. 172 s. ISBN: 80-86022-072.
15. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouřa deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén, 2006. ISBN: 8072624105.
16. MARTÍKEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Grada Publishing, 2009. 157 s. ISBN: 978-80-247-2310-5.
17. NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J. *Problémové chování dětí a mládeže*. 1. vyd. Grada Publishing, 2011. 120 s. ISBN: 978-80-247-3672-3.
18. PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004. 226 s. ISBN: 80-7254-593-0.
19. ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 4. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 604 s. ISBN: 80-247-10-49-8.
20. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2006. ISBN: 80-7178-496-6.
21. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN: 80-7178-802-3.
22. <http://www.nicm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>